

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Економічна суть ефективності, як свідчать літературні джерела, виражається відношенням кінцевого результату — ефекту до використання виробничих ресурсів.

Ефект (результат) виробництва як на рівні підприємницьких структур зокрема, так і продуктових підкомплексів АПК в цілому, виражається в обсязі валової і кінцевої продукції, валового доходу і прибутку. Співставлення розміру ефекту до затрат виробничих ресурсів засвідчує рівень ефективності виробництва.

Економічна ефективність відображає певні результати складного і нерідко суперечливого процесу, який залежить від впливу багатьох чинників, а тому для її визначення необхідно використовувати систему показників, спроможних водночас характеризувати специфіку і особливості агропромислового виробництва.

За допомогою показників ефективності можна вивчити стан і динаміку економічних процесів, які відбуваються у галузях АПК. Тому, для аналізу вимірювальну систему показників ефективності необхідно будувати таким чином, щоб вона достовірно відображала реальні процеси даного стану розвитку, враховуючи при цьому вимоги суспільства та можливість прийняття необхідних управлінських рішень.

Методологічно вимірювальна система показників економічної ефективності для аналізу, на наш погляд, повинна відповідати таким принципам і вимогам:

- більш повно і точно відображати суть критерія ефективності;
- характеризувати ступінь результативності виробництва і здійснювати порівняльну оцінку її в динаміці й територіальному аспекті за окремими підприємствами і регіонами;
- сприяти виявленню резервів збільшення економічного ефекту при мінімальному залученні додаткових ресурсів;
- бути зручними у використанні їх;
- можливість їх розрахунку на основі даних, відображених в прийнятих матеріалах звітності.

З метою вдосконалення аналізу в економічній літературі висвітлена думка застосування на рівні АПК країни, регіонів в якості показника загального ефекту або результату агропромислового виробництва кінцевої продукції.

Коефіцієнт варіації валового доходу залежить від варіації обсягів кінцевої продукції на 89%, а прибутку — на 82%.

Критерієм економічної ефективності агропромислового виробництва є застосування найменшої кількості ресурсів виробничого потенціалу на виробництво одиниці продукції.

Виходячи із цього, систему показників для агропромислових формувань, регіональних продуктових підкомплексів і АПК в цілому, доцільно будувати в двох аспектах:

1) як відношення кінцевої (КП) валової (ВП) продукції до суми всіх ресурсів виробничого потенціалу (Пр) галузей і сфер АПК, які приймають участь у її виробництві:

$$E = \text{КП (ВП)} : \text{Пр} \quad (1)$$

2) як відношення прибутку (Пт) до суми ресурсів виробничого потенціалу (Пр) галузей і сфер продуктового підкомплексу і АПК в цілому:

$$E = \text{Пт} : \text{Пр} \quad (2)$$

На сучасному етапі при гострому дефіциті сільськогосподарської продукції та продовольства доцільно взяти узагальнюючий показник за кінцевою продукцією (формула 1). З насиченням ринку продовольством, ефективність агропромислового виробництва доцільно визначати шляхом відношення маси прибутку до суми всіх ресурсів виробничого потенціалу (формула 2).

Дана методика визначення ефективності функціонування агропромислових формувань, продуктових підкомплексів, АПК в цілому, на наш погляд, заслуговує на увагу і може успішно застосовуватися у практичному використанні. Однак, слід зауважити, що на сьогодні потрібно вдосконалити механізм розрахунку вартості виробничого потенціалу агропромислових формувань продуктових підкомплексів, що дасть змогу більш об'єктивно і реально визначити ефективність агропромислового виробництва.

Висвітлюючи методологічні аспекти оцінки економічної ефективності агропромислових формувань, ряд дослідників вважають, що для одержання узагальненої оцінки результатів діяльності агропромислового формування необхідно валову (ВПаф) та кінцеву продукцію (КПаф), а також виробничі затрати брати, попередньо вилучивши з них повторний рахунок аграрної продукції власного виробництва, що надійшла на промислову переробку:

$$\text{ВПаф} = \text{ВПс} + \text{ВПп} - \text{ВПвп}; \quad (3)$$

$$\text{КПаф} = \text{КПс} + \text{КПп} - \text{ВПвп}; \quad (4)$$

$$\text{Заф} = \text{Зс} + \text{Зп} - \text{Звп}; \quad (5)$$

де ВПс, ВПп, ВПвп — вартість валової продукції відповідно по сільському господарству, промисловості та сільськогосподарській сировині власного виробництва, що використовується промисловістю даного аграрного формування;

КПс — кінцева продукція сільського господарства, яка вираховується як різниця між вартістю валової продукції промислового господарства і тією її частиною, яка використовується для виробничого внутрігосподарського споживання;

Зс, Зп та Звп — виробничі затрати відповідно по сільському господарству, промисловості та сільськогосподарській сировині, використаній у промисловості.

Викладена методика визначення валової та кінцевої продукції, а також затрат на виробництво може бути прийнята як для агропромислового підприємства зокрема, так і для конкретного продуктового (молокопродуктового) підкомплексу в цілому.

Вивчення зарубіжної і вітчизняної економічної літератури дає змогу зробити висновок, що обсяг кінцевої продукції з розрахунку на одиницю затрачених ресурсів є найкращим узагальнюючим показником загального ефекту в умовах гострого дефіциту продовольчих товарів. Однак з насиченням ринку продовольством на перше місце повинен вийти узагальнюючий показник ефективності використання ресурсів, вирахований за прибутком. Це узгоджується з точкою зору багатьох дослідників.

Для підприємницьких структур АПК, що функціонують в умовах ринкової економіки, головним критерієм ефективності господарювання, як переконує світова практика, є прибутковість. Тому кожне агропромислове підприємство вимірює прибутковість через визначення абсолютної величини прибутку на різних етапах його формування під впливом певних факторів. Так, наприклад, американські фірми в зведеному звіті про доходи відображають процес формування фінансових результатів через визначення таких показників прибутковості: валовий прибуток (маржинальний дохід), операційний прибуток (дохід), прибуток до оподаткування і виплати надзвичайних збитків, прибуток після сплати податку, чистий прибуток (дохід), нерозподілений прибуток (визначається як різниця між чистим прибутком і тією його частиною, що направлена на виплату дивідендів акціонерам і на поповнення резервного капіталу).

Викладений методичний підхід до визначення прибутковості західними фірмами, як твердить Андрійчук В.Г., і ми поділяємо його точку зору, може бути використаний і підприємствами України і, насамперед, великими, де широко використовується колективна праця. Його запровадження дає змогу проаналізувати процес функціонування підприємства, дати оцінку досягнутого рівня прибутковості, виявити на якій стадії і за рахунок яких чинників досягнуто збільшення або допущено зменшення прибутку.

В молочному скотарстві США, наприклад, фермери використовують такі критерії визначення рівня виробництва: 1) досягнутий рівень виробництва у порівнянні із запланованим; 2) досягнутий рівень виробництва у порівнянні з попереднім; 3)

досягнутий рівень виробництва у порівнянні з показниками місцевих ферм або міжнародного рівня виробництва.

Перший критерій дає змогу порівняти результати виробництва із запланованими показниками. Цей критерій зв'язує разом в одне ціле планування і виробництво та зумовлює фермера розглядати одночасно складання бюджету і оцінювати досягнутий рівень виробництва. Значні відхилення від запланованих показників вказують на причини, що зумовили такий стан і ставлять запитання: "Чому?".

Другий критерій — порівняння минулих рівнів виробництва з фактичним, дає змогу фермеру вивчити звіти за останні 3-5 років, виявити відповідні тенденції. Такий аналіз тенденцій у виробництві дуже важливий. Він дає змогу визначити в якому напрямі відбуваються зміни у бізнесі за останні роки.

Третій критерій дає змогу порівняти дану ферму з групою ферм як місцевих, так і зарубіжних.

Правильна інтерпретація і використання цих критеріїв може допомогти фермеру (менеджеру) здійснити усесторонню оцінку рівня виробництва. Все це є основою для розробки певних рекомендацій, які можна використати залежно від конкретної ситуації.

Узагальнюючим показником економічної ефективності агропромислового виробництва в країнах з ринковою економікою є норма прибутку.

Економічний аналіз діяльності підприємств в умовах перехідної, а тим більше ринкової економіки все більше набуває характеру системного аналізу. Головна цінність системного економічного аналізу полягає в тому, що в процесі його проведення будується логіко-методологічна схема, яка відповідає внутрішнім зв'язкам показників і факторів, і відкриває широкі можливості для застосування ЕОМ та економіко-математичних методів.

Пошук ефективних шляхів розвитку як АПК в цілому, так і продуктових підкомплексів зокрема, здійснюється за такими напрямками: визначення найбільш раціональної структури складу продуктових підкомплексів; розробка і обґрунтування ефективних методів планування. Обидва напрями в однаковій мірі є актуальними і мають важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Важливим напрямом збільшення обсягів виробництва молока та забезпечення виробничих потужностей діючої молочної промисловості сировиною є розвиток молочного скотарства у фермерських господарствах. В зв'язку з цим виникла необхідність обґрунтування виробничої структури фермерського господарства, спеціалізованого на виробництві молока. Оптимізацію розмірів галузі і їх поєднання у господарстві здійснили шляхом моделювання економічних процесів і використання ЕОМ за прийнятою методикою.

За критерій оптимальності взято максимум прибутку за функцією:

$$C = \sum_{j \in y} x_j - \sum_{j \in y} x_j \rightarrow \max, \quad (6)$$

де — перше складене — грошова виручка від реалізації продукції, а друге — сума виробничих затрат і щорічних платежів господарства. Відповідно, цільова функція направлена на одержання максимуму прибутку.

Ринкова економіка зумовлює товаровиробників раціонально використовувати наявні ресурси та добиватися зменшення собівартості продукції. В зв'язку з цим виникла потреба визначення впливу факторів на собівартість продукції скотарства. В наших дослідженнях використали методику з багатофакторними регресійними моделями.

На основі вивчення літературних джерел та врахування суті категорії ефективності, її критерія, а також особливостей підприємницьких структур в умовах перехідної економіки, нами розроблено схему системи показників ефективності виробництва в молокопродуктовому підкомплексі (рис. 1).

Така система показників передбачає, щоб їх горизонтальний зв'язок аналізувався по лінії розчленування чисельника як вимірника ефекту на складові частини (прибуток, оплата праці). Вертикальний напрям показників пов'язаний по лінії розчленування затрат на складові частини від виду продукції до національного АПК. Отже, рекомендована система дає змогу аналізувати запропоновані наскрізні показники у взаємозв'язку на всіх рівнях від підприємства до національного АПК (вертикальний зв'язок) та виділяти сукупні затрати і продукцію (горизонтальна зв'язка). Кожний показник системи характеризує той рівень ефективності, на якому вона формується. Це дає змогу максимально

Оцінка ефективності	Види ефективності			
	економічна	технологічна	енергетична	соціальна екологічна
Національний АПК	Питома маса у структурі кінцевої чистої продукції та прибутку. Співставлення обсягу кінцевої чистої продукції і прибутку до обсягу затрат ресурсного потенціалу. Окупність капіталовкладень.			
Національний молочний підкомплекс				
Регіональний молочний підкомплекс	Національні показники плюс продуктивність і собівартість продукції, рівень рентабельності	Рівень використання виробничих потужностей; вартість валової і товарної продукції на скотомісце, 1 м² площі; індекс економії сировини та матеріальних ресурсів; продуктивність тварин; корисність і якість продукції.		
Підприємство підкомплексу	Питома маса у структурі товарної продукції, валового чистого доходу (прибутку). Продуктивність праці, фондоедідача, окупність кап. вкладень, собівартість, матеріаломісткість продукції, рентабельність.			Питома маса утилізації відходів
Продукція підкомплексу	Товарність, трудо-матеріаломісткість, собівартість продукції, рівень рентабельності.		Коефіцієнт енергетичної ефективності і енергомісткості одиниці продукції	

Рис.1. Схема системи показників ефективності виробництва у молокопродуктовому підкомплексі АПК

допустимо скоротити число показників, спростити процес аналізу, зберігаючи при цьому можливість комплексного його проведення для всесторонньої оцінки рівня і виду ефективності.

Основні показники запропонованої системи, як видно із схеми, досить відомі. Разом з тим здійснено деякі нововведення на основі літературних джерел. Так, наприклад, показник технологічної ефективності сировини Березівський П. С. пропонує визначати так:

$$I_e = C_0 K - C_1, \quad (7)$$

де C_0 і C_1 — затрати в базовому і звітному роках;

K — індекс росту обсягу продукції.

Цей показник можна розраховувати як у вартісному, так і в натуральному виразі.

Показники органічної будови валової продукції:

$$E\phi_1 = \frac{V}{C+V+m} ; \quad (8)$$

затрат:

$$E\phi_2 = \frac{V}{C+V} ; \quad (9)$$

валової продукції за чистотою продукцією:

$$E\phi_3 = \frac{V+m}{C+V+m} ; \quad (10)$$

де V — оплата праці;

C — матеріальні витрати;

m — прибуток (чистий дохід), можна використовувати при характеристиці соціальної сторони ефективності.

Запропонована схема системи показників забезпечує можливість проведення комплексного і системного аналізу ефективності агропромислового виробництва на всіх рівнях молокопродуктового підкомплексу.

Слід зазначити, що ефективність функціонування підприємницьких структур молокопродуктового підкомплексу характеризується порівняно невеликою кількістю показників. Однак на кожний такий показник чинить вплив ціла система факторів першого, другого, ..., n -го порядку. Знання факторів виробництва, вміння визначити їх вплив на прийняті показники ефективності дають змогу впливати на рівень показників через управління чинниками, створити механізм пошуку резервів.

Враховуючи гостру потребу виявлення резервів зростання економіки діючих підприємницьких структур молокопродуктового підкомплексу, нами розроблено класифікацію факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку агропромислового виробництва (рис. 2).

Для практики пошуку резервів важливе значення має класифікація їх за факторами і умовами інтенсифікації та підвищення ефективності господарювання. Аналіз структури, організації виробництва і праці дає змогу виділити такі резерви: підвищення рівня концентрації, спеціалізації та інтеграції, скорочення тривалості виробничого циклу, забезпечення ритмічності виробництва молока та його переробки, скорочення і повне усунення виробництва неякісної продукції, забезпечення принципів наукової організації праці, підвищення кваліфікації працівників тощо. Підвищення рівня управління і методів господарювання відбувається шляхом вдосконалення виробничої структури підприємства, структури органів управління ним, підвищення рівня планової та обліково-контрольної роботи.

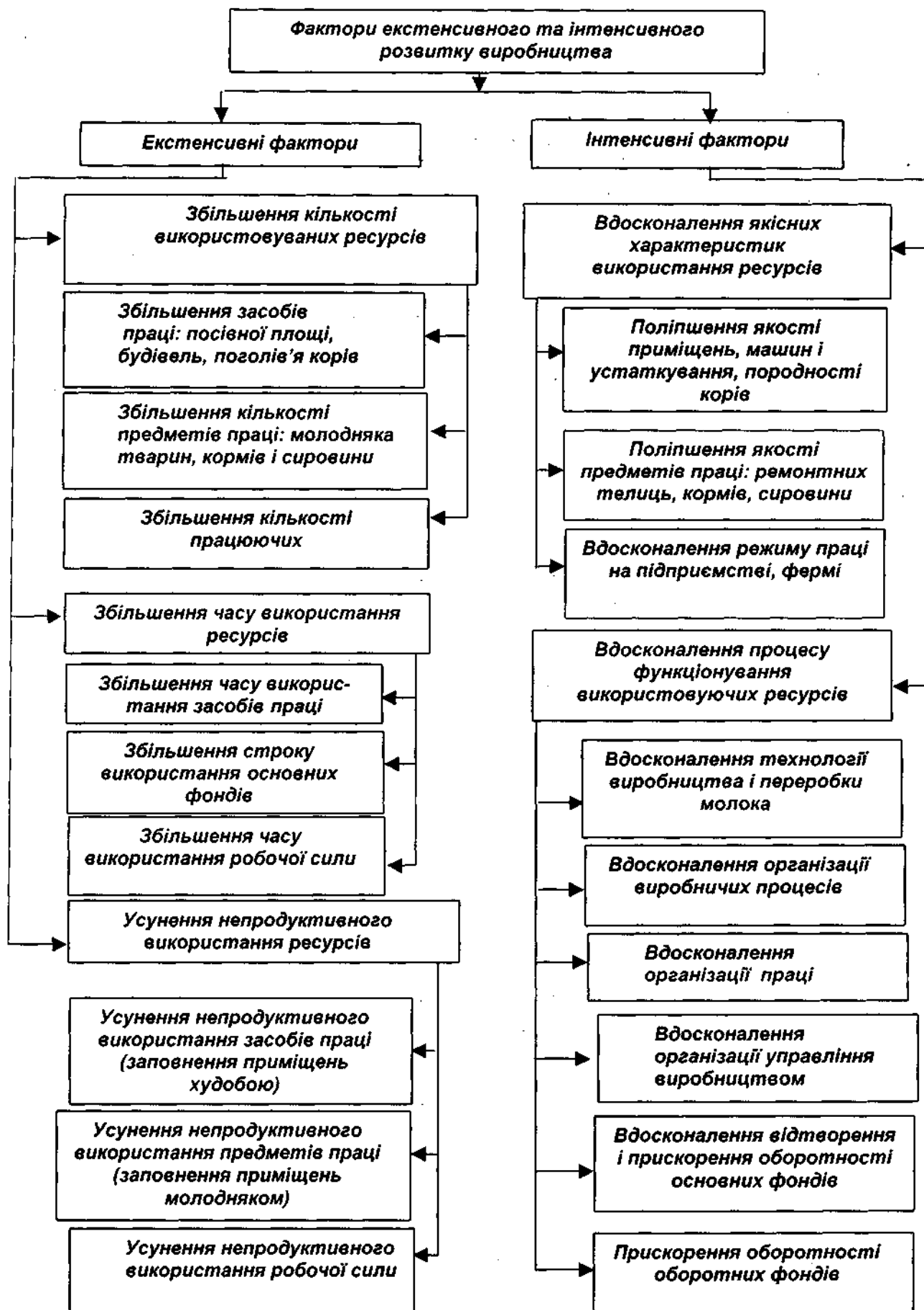

Рис. 2. Схема класифікації факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку агропромислового виробництва

Доцільно класифікувати резерви за тими кінцевими результатами, на які вони впливають. Наприклад, резерви: підвищення обсягу виробництва продукції, вдосконалення структури і асортименту продукції, поліпшення якості, зниження енерго-матеріаломісткості і собівартості продукції, резерви підвищення прибутковості продукції, зміцнення фінансового стану та зростання рівня рентабельності.

В механізмі пошуку резервів важливе місце відводиться вивченню передового досвіду, який дає змогу сформулювати певні умови раціоналізації і мобілізації цих резервів. До таких умов можна віднести:

- виявлення ведучої ланки у підвищенні ефективності агропромислового виробництва, тобто виділення тих затрат, які займають основну частину собівартості продукції (корми, нафтопродукти, сировина тощо);

- виявлення "вузьких місць" у виробництві, які лімітують темпи росту виробництва і зниження собівартості продукції;

- пошук резервів на всіх стадіях функціонування підприємства, його кооперування та інтегрування з іншими підприємницькими структурами АПК.

Як свідчать літературні джерела, на різних стадіях виробництва, транспортування й переробки втрачається 30-50% різних видів сільськогосподарської сировини, в результаті чого зменшується виробництво продукції. Використання цих резервів є основним напрямом підвищення ефективності та інтенсифікації виробництва в переробній промисловості, оскільки в структурі витрат на виробництво витрати сировинних і матеріальних ресурсів у ній становлять понад 90%.

Таким чином, викладена методологія аналізу та система показників економічної ефективності агропромислового виробництва дає змогу здійснити оцінку ефективності на всіх рівнях функціонування як підприємницьких структур зокрема, так і регіонального, національного молокопродуктового підкомплексу і АПК в цілому. Її застосування дає змогу здійснити: економічну оцінку минулої діяльності суб'єктів молокопродуктового підкомплексу; пошук резервів підвищення ефективності господарювання на перспективу; економічне обґрунтування переходу на нові форми власності і господарювання; порівняльну оцінку товаровиробників у конкурентному середовищі.

Дана методологія може використовуватися як для комп'ютеризованої системи аналізу ефективності агропромислового виробництва на всіх рівнях агропромислового виробництва (галузь, підприємство, регіональний і національний АПК), так і в наочному процесі.